

УДК 371.378

Микола Криловець,
доктор педагогічних наук, професор кафедри географії
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Оксана Браславська,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри географії та методики її навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ДО ЮВІЛЕЮ ВЧЕНОГО-МЕТОДИСТА

Метою даної статті стало дати науковий аналіз педагогічної діяльності і педагогічних поглядів із проблем географічної освіти, методики навчання географії, проблем підготовки вчителів географії у педагогічній спадщині Анатолія Йосиповича Сиротенка. Адже серед найкращих надбань світової педагогічної практики не може залишитися поза увагою дослідників гуманістичний потенціал педагогічної концепції видатного українського вченого-методиста. Доведено те, що наукові ідеї видатного вітчизняного вченого і педагога успішно розвиваються і упроваджуються у практику його учнями, сотнями вчителів, студентами-географами, які вчать і виховуються на його працях. В статті показано, що все це позитивно позначилося на викладанні географії в школі: піднявся на більш високий рівень зміст курсів, підвищилася наочність навчання, стали застосовуватись більш активні методи. В результаті покращились знання учнів, підвищився їх інтерес до географії. Це знайшло своє відображення, зокрема, і в широкому розвитку позакласної роботи, особливо краєзнавчого спрямування.

Ключові слова: проблеми географічної освіти, методист-географ, навчально-виховний процес, навчальні посібники і підручники, світова педагогічна практика, краєзнавчі дослідження.

Целью данной статьи было дать научный анализ педагогической деятельности и педагогических взглядов по проблемам географического образования, методики обучения географии, проблем подготовки учителей географии в педагогическом наследии Анатолия Иосифовича Сиротенко. Ведь среди лучших достижений мировой педагогической практики не может остаться вне поля зрения исследователей гуманистический потенциал педагогической концепции выдающегося украинского ученого-методиста. Доказано, что научные идеи выдающегося отечественного ученого и педагога успешно развиваются и внедряются в практику его учениками, сотнями учителей, студентами-географами, которые учатся и воспитываются на его трудах. В статье показано, что все это

положительно сказалось на преподавании географии в школе: поднялось на более высокий уровень содержание курсов, повысилась наглядность обучения, стали применяться более активные методы. В результате улучшились знания учащихся, повысился их интерес к географии. Это нашло свое отражение, в частности, и в широком развитии внеклассной работы, особенно краеведческого направления.

Ключевые слова: *проблемы географического образования, методист-географ, учебно-воспитательный процесс, учебные пособия и учебники, мировая педагогическая практика, краеведческие исследования.*

The purpose of this article is to give a scientific analysis of educational activities and educational views of the problems connected to geographical education, geography teaching methods, problems in teaching geography in the legacy of Anatoly Osipovich Sirotenko. Indeed, the work of the famous Ukrainian geographer cannot remain unnoticed in the world. It is proved that the scientific ideas of the famous scientist and teacher were successfully developed and introduced in the practice of his students, hundreds of teachers, who use his works. The paper shows that all this has a positive impact on teaching geography at school, improve the content of courses, increase visibility of learning became more active methods used. As a result the quality of the knowledge is improved and the interest in geography is increased.

Key words: *problems of geographical education, Methodist geographer, educational process, manuals and textbooks, teaching practice global, regional studies*

Постановка проблеми. Одному із талановитих представників вітчизняної педагогічної науки, видатному методисту-географу, доктору педагогічних наук, професору Анатолію Йосиповичу Сиротенку другого травня виповнилося б вісімдесят років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Задуми, проекти, методичні розробки, досвід різнопланової діяльності А. Й. Сиротенка мають винятково важливе значення для розвитку географічної освіти і підготовки вчителів-географів. Як талановитий педагог і вчений, автор багатьох друкованих праць, монографій, шкільних і вузівських підручників, наставник десятків аспірантів і докторантів, Анатолій Йосипович добре відомий широким колам педагогічної і наукової громадськості в Україні та за її межами. Про це свідчать роботи багатьох науковців, дослідників, вчителів (В. Є. Берека, М. Г. Криловець, В. П. Корнєєв, Л. І. Круглик І. М. Шоробура та інші).

Виклад основного матеріалу дослідження. З усього видно, що витоки його таланту беруть початок з того часу, коли він ще навчався в Ружинській школі на Житомирщині. Шкільні вчителі сформували в нього сучасний світогляд, вміння працювати й досягати поставленої мети. Саме

вони були прикладом для обрання професії сіяча доброго, розумного, вічного. А факультетські наставники заклали міцний підмурок наукових знань, відшліфували учительське слово і грані педагогічного таланту. Але спочатку хлопець перейнявся романтикою юності – мандрівками, вступивши після закінчення десятирічки до Харківського військового авіаційного училища. А далі небезпечна служба в Заполяр'ї, згодом робота авіатора в африканських країнах Гані, Гвінеї, Березі Слонової Кістки, Сомалі, Кенії, ЦАР, паралельно навчаючись на географічному факультеті Київського державного університету імені Тараса Шевченка.

Новий поворот долі – десятимісячні курси ЮНЕСКО і дипломатична служба в Народній Республіці Конго, Анголі, Афганістані, в багатьох випадках з ризиком для життя. Працюючи в Конго довелося об'їздити і дослідити всю країну, що завершилось написанням ряду публікацій і дисертаційного дослідження, написаного на матеріалах цієї країни. Після успішного захисту кандидатської дисертації з економічної та політичної географії зарубіжних країн, Анатолій Йосипович деякий час обіймав посаду декана по роботі з іноземними студентами в Київському інституті іноземних мов. Праці з різних галузей педагогічної науки (видані ним українською, російською, польською, угорською, румунською, узбецькою мовами, мовами фарсі та пушту) свідчать про широту його наукових інтересів, але головним напрямком дослідницької діяльності професора є розв'язання проблем географічної освіти. Його публікації сприяли зростанню престижу вітчизняної методичної науки.

Значення вкладу А. Й. Сиротенка для методики навчання географії надзвичайно велике. Він вніс у цю галузь науки широту, переконаність, велику і різноманітну культуру, творче розуміння теорії, величезний життєвий досвід, відданість справі, стійкість і принциповість, уміння об'єднувати людей для вирішення важливих проблем, працювати для науки. В географії він вбачав один із могутніх засобів перебудови світу, виховання і навчання народу, чітко розумів велику світоглядну роль географії, силу її наукових ідей. Анатолій Йосипович був учасником багатьох міжнародних наукових конференцій з проблем географічної освіти в Москві, Нижньому Новгороді, Бухаресті, Женеві, Страсбурзі, Мехіко, Мінську, Тімішварі, Нітрі та ін. Потреба в глибоких знаннях з географії диктується нині самим життям, всією ходом політичної та економічної перебудови в країні. Анатолій Йосипович був палким прихильником удосконалення географічної освіти і розвитку географічного мислення. Він послідовно відстоював загальнокультурну і світоглядну роль навчальної географії, цікавився основами географії культур, географії релігій, історичною географією, аспектами гуманітаризації, гуманізації, питаннями екологізації, був автором програм, підручників, педагогічних і географічних концепцій та книг країнознавчого характеру. Основними педагогічними ідеями А. Й. Сиротенка були такі:

1. Безперервність навчання як фундамент ступеневої професійної освіти;

2. Принцип природовідповідності у його взаємозв'язку з віковими особливостями, а також із генетичними здібностями й обдарованістю учня;

3. Фахова підготовка молоді вимагає творчого використання принципу єдності теорії і практики;

4. Домінантним у становленні фахівця має бути виховуюче навчання;

5. Виховання громадянина – це комплексний і безперервний процес, який має спиратися на традиції, звичаї, ментальність народу, не відкидаючи при цьому загальнолюдські цінності і надбання.

Вчений прогнозував, що зміст географічної освіти в школах майбутнього буде будуватися на таких принципах: системності, науковості, послідовності, доступності, гуманізації, гуманітаризації, плюралізму, історизму, міждисциплінарної інтеграції, привабливості, варіативності.

Анатолія Йосиповича цікавили питання проблемного навчання географії, методологічні аспекти створення нових підручників і навчальних комплексів, формування географічної культури учнів і системи цінностей, диференційованого навчання, позакласної роботи тощо. Його глибоко хвилював стан оновлення освітньої галузі, професійна підготовка майбутніх учителів, демократизація (залучення громадськості до справ освіти; обговорення питань реформи в освіті; розробка методів навчання, програм, комп'ютеризація тощо).

У розробці багатьох методичних питань А. Й. Сиротенко був новатором. Наприклад, він закликав учителів до постійної націленості на з'ясування закономірностей, причин явищ у фізичній та економічній географії. Шкільні підручники, методичні посібники Анатолія Йосиповича Сиротенка давно і заслужено користуються повагою і популярністю в учителів географії, студентів, учнів. Учителі та учні знаходять в них оригінальні історико-географічні, географо-екологічні та інші матеріали, які й уроки прикрашають, і знань добавляють. Все це завдяки дбайливому відбору фактичного матеріалу для підручників, відображення його на навчальних картах. Включення до підручника матеріалу з інших предметів природничого й соціального циклів, тобто використання міжпредметних зв'язків, дасть змогу конкретизувати і більш глибоко осмислити географічні знання. Умілий підбір матеріалів, його генералізацію А. Й. Сиротенко вважав не тільки важливим, але й складним завданням для вчителя, оскільки дуже важко із величезного, і до того ж лавинозростаючого потоку різноманітної інформації, вибрати найважливіше, найбільш цікаве і доступне для сприйняття. Для результативної роботи учителю важливо не тільки самому володіти методикою генералізації, але і навчити цьому учнів.

Особливого значення надавав А. Й. Сиротенко картографічній підготовці учнів. Карту він вважав не тільки джерелом знань, а й засобом

для перевірки засвоєння учнями навчального матеріалу. Карта мала для нього і методологічне значення як форма вираження науково-теоретичних позицій.

Хоч картографічне оснащення нових шкільних підручників поступово поліпшується, потрібно, на думку А. Й. Сиротенка, ще багато зробити для підвищення картографічної культури учнів. Це важливо і в зв'язку з появою нових методів картографування, нових типів карт (в тому числі й за матеріалами космічних зйомок). Необхідно суттєво поліпшити картографічну підготовку і майбутніх учителів географії. Уміння читати й аналізувати карту, вести різні види зйомок, робити розрахунки на карті – це елементи картографічної культури, які, на думку А. Й. Сиротенка, має засвоїти кожний студент, майбутній учитель-географ. Тільки при цій умові картографічне мислення стане дієвою складовою частиною загально-географічного мислення.

Оскільки А. Й. Сиротенко намагався всіляко підвищити інтелектуальний рівень учителя, то він негативно ставився до так званої «рецептурної» методики. Відзначаючи, що зразкові методичні розробки окремих тем і уроків можуть бути корисними як наочні приклади тих чи інших положень і порад, він, у той же час, заперечував проти того, щоб набори таких розробок заміняли собою науковий курс методики.

Одним з напрямів діяльності вченого було вивчення світових тенденцій розвитку шкільної географії, бо знання зарубіжного досвіду щодо розвитку шкільної географічної освіти взагалі та географічної зокрема, має неабияке значення, оскільки дасть змогу уникнути багатьох помилок на шляху до оптимального визначення мети, структури й змісту шкільної географічної освіти, адже саме шкільна географія формує комплексне, системне уявлення про Землю як планету людей, тобто формує світогляд учня. Він звертав увагу наукової громадськості й на те, що в більшості країн світу ведуться пошуки нового змісту шкільної географії, нової її структури, нових форм і методів навчання, які щонайбільше відповідають стану науково-технічного прогресу, суспільного і економічного розвитку. В досить загальному вигляді вони знаходять відображення в подальшій інтенсифікації навчання, у підвищенні ефективності всього навчально-виховного процесу, у значно кращому використанні географічних знань для формування географічної культури молодого покоління. Як надзвичайно важлива частина загальної культури географічна культура бере на себе наукове пояснення цілої низки процесів і явищ, що відбуваються у природі і суспільстві, знайомить з природною і соціально-економічною основами суспільного виробництва.

Вчений завжди ділився своїм багатим досвідом методиста-вченого з учителями, керівниками шкіл і відділів освіти. Його можна було часто побачити виступаючим перед учительською аудиторією: брав активну участь у наукових, методичних конференціях, студентських та учнівських

олімпіадах, відвідував уроки вчителів, спілкувався з ними, надавав їм методичну допомогу.

Анатолій Йосипович був неодноразово членом журі Всеукраїнських та Міжнародних конкурсів педагогів, членом географічних з'їздів, брав активну участь у розробці державних і міжнародних освітніх програм.

Працюючи у свій час на посадах завідувача лабораторією, а згодом і заступника директора Інституту педагогіки України, Анатолій Йосипович зарекомендував себе здібним організатором. За короткий час інститут значно виріс, зміцніла його матеріальна база, збільшився науковий потенціал лабораторій. Колись керований ним колектив і нині, вже під керівництвом найталановитішого його учня, доктора педагогічних наук, професора О. М. Топузова, відзначається організованістю, порядком та дисципліною і забезпечує високу якість і впровадження наукових досліджень. Його стиль керівництва вражав. Зовні спокійний, врівноважений, чемний, до педантичності відповідальний. Але за усім цим стояли почуття обов'язку, висока вимогливість до колективу і до себе. Ці важливі риси вчений переніс і в інший науковий заклад – Інститут проблем виховання НАПН України, де він і завершив свій творчий і життєвий шлях, збагативши колектив своїми оригінальними ідеями і здобутками. В цьому колективі він науково і практично довів, що ефективність виховної роботи значно підвищується, якщо на уроках географії і в позакласній роботі з цього предмета використовується краєзнавчий матеріал. Анатолій Йосипович – всебічно обдарована особистість з широким колом інтересів і філософським баченням навколишнього світу і людського буття. Оптиміст за складом характеру, чуйний психолог і педагог – він умів в кожного вселити впевненість у свої сили. Його принциповість і переконаність завжди викликали глибоку повагу до нього. Він мислив глобальними масштабами, переконував словом, вчинками, вів за собою. Йому були притаманні високі моральні якості, глибока любов до рідної землі, свого народу, держави. Саме тому він завжди був цікавою постаттю для студентів, колег, учителів, усіх, хто його оточував і з ким він спілкувався.

Усі, кого доля зводила з Анатолієм Йосиповичем на життєвих дорогах, підтвердять – це була надзвичайно чесна і порядна людина. Жодним своїм вчинком він нікого не образив, не підвів, не підставив, не зрадив. Останнє особливо важливе у наш час, коли життєві обставини диктують манеру поведінки.

Саме життя талановитого науковця Анатолія Йосиповича Сиротенка є яскравим прикладом долі людини, яка вибрала і пройшла надзвичайно цікавий життєвий шлях, володіла великою принадною силою і всю свою енергію, знання віддавала улюбленій справі, найпрекраснішому покликанню – вихованню людини.

Величезна праця цього видатного вченого була гідно оцінена урядом. Він був удостоєний почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки

України», іншими почесними званнями, в тому числі й зарубіжних країн, нагороджений багатьма урядовими нагородами, а за підручник «Економічна і соціальна географія України» отримав премію Президії АПН України.

Висновки і перспективи. Головні ідеї наукової школи А. Й. Сиротенка зберігають своє значення і в наш час, забезпечивши подальший розвиток і практичну реалізацію в сучасній методичній науці. Творче застосування методичної спадщини А. Й. Сиротенка буде сприяти реформуванню системи ступеневої фахової освіти, слугуватиме підготовці нової генерації кваліфікованих кадрів, упровадженню ідей гуманної, особистісно орієнтованої педагогіки у практику навчально-виховного процесу сучасних закладів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берека В. Є. З любов'ю до життя / В. Є. Берека, І. М. Шоробура. – Хмельницький ГП, 2005. – 123 с.
2. Сиротенко А. Виховний потенціал шкільної географічної освіти / А. Сиротенко // Географія та основи економіки в школі. – 2004. – № 4. – с. 8–11.
3. Сиротенко А. Й. Економічна і соціальна географія України / А. Й. Сиротенко. – К. : Освіта, 2001. – 222 с.
4. Сиротенко А. Європейські тенденції шкільної географії / А. Сиротенко // Географія та основи економіки в школі. – 1999. – № 2. – С. 2.
5. Сиротенко А. И. Концепция географического образования в Украине / А. И. Сиротенко. – К. : Освіта. – 1994. – 48 с.
6. Сиротенко А. Й. Проблеми конструювання шкільних підручників з географії / А. Й. Сиротенко // Географія та основи економіки в школі. – 2001. – № 6. – С. 2–3.
7. Сиротенко А. Світові тенденції розвитку шкільної географії / А. Сиротенко // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – № 5. – С. 2–3.
8. Сиротенко А. Й. Складові педагогічного успіху // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – № 3. – С. 35–39.
9. Сиротенко А. Й. Удосконалювати викладання географії / А. Й. Сиротенко, В. П. Корнеєв, Л. І. Круглик // Радянська школа. – 1988. – № 8. – С. 37–41.